

УДК 811.161.2'255.4"19": 22

СИНЕКДОХА ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ТВОРЕННЯ ТРОПЕЇЧНОЇ ОБРАЗНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ ТЕКСТАХ БІБЛІЇ

І. М. Лобачова, канд. філол. наук, ст. викладач,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
вул. Г. Батюка, 19, м. Слов'янськ, Донецька область, 84116, Україна,
E-mail: sbitneva.irina@ukr.net

У статті досліджено функціонування синекдохи в українськомовних текстах Біблії ХХ ст. Виокремлено лексичні групи іменників, що найчастіше вступають у кількісно-замінні відношення в українських перекладах Святого Письма І. Огієнка та І. Хоменка. З'ясовано тотожність і відмінність у вживанні синекдохи в співвідносних біблійних контекстах зазначених авторів.

Ключові слова: Біблія, синекдоха, тропеїчна образність, кількісно-замінні відношення.

На сьогодні мова Святого Письма перебуває в колі пріоритетних об'єктів уваги мовознавців. Наукову зацікавленість викликає порівняльний аналіз мови перекладів Біблії, бо кожен із авторів підходив до цієї справи індивідуально, формувал власні критерії добору мовних засобів. Отже, проблемним є виявлення, аналіз та порівняння стилетвірних ознак поетичної мови Нового Завіту в інтерпретації І. Огієнка та І. Хоменка. Вагомість окресленої проблематики посилюється ще й тим, що переклади Книги книг мають давню традицію в українській культурі. Від того, яку мету ставили перед собою перекладачі – зберегти зв'язки із писемно-книжною мовою чи, навпаки, відійти від неї, – залежав і вибір тих стилістичних засобів, до яких вони вдавалися.

Проблема функціонування лексичних засобів творення тропеїчної образності в текстах Святого Письма спорадично розглядалася в загальних дискурсах, колективних студіях й авторських монографічних дослідженнях. У мовознавстві заслуговують на увагу наукові розвідки таких дослідників, як Н. Бабич, С. Бібла, С. Богдан (проблема церковної термінології), І. Грималовський, Н. Дзюбишина-Мельник (мова української духовної поезії та релігійної преси), С. Лук'янчук (функціонування епітета в конфесійному стилі), Т. Мороз (текстова варіантність на синтаксичному рівні в українських перекладах Біблії), Г. Наконечна, Н. Пуряєва (богословська та церковно-обрядова термінологія), І. Сбітнєва (риторичні засоби вираження тропеїчної образності в українських перекладах Біблії ХХ ст.) тощо. Так, **актуальність** наукової розвідки детерміновано відсутністю спеціальних лінгвостилістичних досліджень проблеми функціонування такого виду тропа, як синекдоха в українських перекладах Біблії ХХ ст. **Мета статті:** дослідити функціонування синекдохи в біблійних текстах Нового Завіту в перекладах І. Огієнка та І. Хоменка. Поставлена мета зумовлює розв'язання таких **завдань**: 1) виокремити лексичні групи іменників, що найчастіше вступають у кількісно-замінні відношення в українських текстах Біблії ХХ ст.; 2) з'ясувати тотожність і відмінність у вживанні синекдохи в співвідносних контекстах Святого Письма в перекладі І. Огієнка та І. Хоменка.

В українськомовних текстах Біблії простежуємо заміну однієї назви іншою на основі взаємовідношення частини до цілого. У поетичній мові такий вид тропа названо **синекдохою** (гр. *synekdoche*). Він побудований на кількісній заміні: одна вживається замість множини, частина замість цілого, видова назва замість родової [4, с. 45]. Така заміна ґрунтується на тому психічному явищі, що при чуттєвому спостереженні часто якась одна подробиця або частина діє сильніше на нашу уяву або почуття. У поетичній мові виокремлено такі різновиди синекдохи:

- 1) назва частини замість цілого;
- 2) назва виду замість роду, сім'ї, класу, громади – і навпаки;

- 3) однина замість множини;
- 4) величини означеної замість неозначеної;
- 5) прикметника замість належного до нього іменника [3, с. 91].

У дослідженні нами було виокремлено лексичні групи іменників, що найчастіше вступають у кількісно-замінні відношення в українських перекладах Біблії ХХ ст. Найуживанішими в біблійних текстах є лексеми на позначення *частин тіла* та *людської постаті*. У контексті Євангелії від Матвія (20: 1-16) у притчі про робітників у винограднику простежуємо поєднання метафори та синекдохи, побудованої на вживанні частини замість цілого. Домінувальною лексемою є людський орган зору – **око**: “...Хіба **око** твоє заздре від того, що я добрий?” (Мт. 20: 15) (Ог.) та “...Чи **око** ж твоє лукаве з того, що я добрий?!” (Мт. 20: 15) (Хом.). Певну гіперболізацію контексту з використанням синекдохи з тотожною лексемою **око** фіксуємо в Об’явленні св. Івана Богослова (1: 4-8), у якому йдеться про те, що Ісуса побачить кожний: “Ото Він із хмарами йде”, і **побачить Його кожне око**, і ті, що Його “прокололи були, і всі племена землі будуть плакати за Ним...” (Об. 1: 7) (Ог.) та “От, приходить із хмарами і **побачить його кожне око**, і ті, що його прокололи, і возплачуть за ним усі племена землі...” (Од. 1: 7) (Хом.). У порівнюваних контекстах наявна тотожна система тропів, що, консолідуючись, сприяють виникненню єдиного смислового образу.

Лексема на позначення верхньої кінцівки людини – **рука** – широко використана в біблійних текстах. Так, у контексті Євангелії від Луки (1: 67-80), у якому йдеться про пророцтва Захарія, спостерігаємо наявність лексеми **рука** у поєднанні з іменником ворог: “Щоб ми, визволившись із **руки ворогів**, служили безстрашно Йому у святості й праведності перед Ним по всі дні життя нашого” (Лк. 1: 74-75) (Ог.). У співвідносному контексті І. Хоменка простежуємо вживання іменника **рука** в множині, що дещо зменшує стилістичну властивість синекдохи: “Що дасть нам, звільненим з **рук ворогів**, служити йому безстрашно у святості та справедливості, перед ним увесь вік наш” (Лк. 1: 74-75). Тотожне сполучення слів наявне і в перекладі П. Куліша: “Та що дасть нам без страху, з **рук ворогів** наших визволившись” [5]. У контексті Дій святих апостолів (11: 19-30), у якому розповідається про перших християн в Антіохії, лексема **руки** виступає як знаряддя праці, результат діяльності учнів Господа, яких постановили послати на допомогу братам, що жили в Юдеї: “Що й зробили, **через руки Варнави та Савла**, пославши до старших” (Дії 11: 30) (Ог.) та “Що й зробили, пославши її старшим **через руки Варнави і Савла**” (Хом.). Завдяки лексемі **рука** в біблійному контексті передано могутній образ Господа і його благословення: “І **Господня рука** була з ними; і велике число їх увірувало, і навернулось до Господа” (Дії 11: 21) (Ог.) та “**Рука Господня** була з ними, і велике число було тих, що увірували й навернулись до Господа” (Хом.). У порівнюваних контекстах у всіх випадках простежуємо тотожність аналізованої лексеми, що вказує на існування певної традиції перекладу Біблії українською мовою.

Слова **тіло, душа, серце, обличчя, язик, кров, коліно** тощо спостерігаємо в контекстах, у яких передано образ релігійної людини. У Діях святих апостолів (2: 14-41), де подано Петрову проповідь та її наслідки, наявна синекдоха, побудована на вживанні однини замість множини, що надає контексту виразності та точності: “І буде останніми днями, говорить Господь: Я виллю від Духа Свого на **всьяке тіло**, – і будуть пророкувати сини ваші та ваші доньки, юнаки ж ваші бачити будуть видіння, а старим вашим сни будуть снитися” (Дії 2: 17) (Ог.) та “І буде останніми днями, – каже Бог, – я виллю мого Духа на **всьяке тіло**. Ваші сини й ваші дочки будуть пророкувати, і ваші юнаки будуть бачити видіння, і старим вашим будуть сни снитись” (Хом.). У контексті Послання св. апостола Павла до римлян (12: 1-8) щодо розумної служби Богові фіксуємо тотожну кількісну заміну, пор.: “Так багато нас є **одне тіло в Христі**, а зосібна ми один одному **члени**” (Рим. 12: 5) (Ог.) та “Отак і ми: численні – **одне в Христі тіло**, кожен один одному **член**” (Хом.). В аналізованих контекстах наявна відмінність синекдохи з лексемою **член**. Так, у

перекладі І. Огієнка зазначена лексема вжита в множині, а в контексті І. Хоменка – в однині, що, на нашу думку, найбільше увиразнює біблійний текст. Тотожність слів **тіло й кров**, що вживані замість лексеми земна людина, зафіксовано в контексті Першого послання св. ап. Павла до коринтян (15: 50) щодо воскресіння мертвих: *“І це скажу, браття, що тіло й кров посісти Божого Царства не можуть, ані тління нетління не посяде”* (Ог.) та *“Ось що говорю, брати: Тіло й кров царства небесного успадкувати не можуть, ані тлінні – успадкувати нетління”* (Хом.). Зазначимо, що в перекладі І. Огієнка подано уточнення сполученню слів **тіло й кров**, що сприяє безперешкодному розумінню біблійного тексту.

У контексті Дій святих апостолів (2: 41), у якому подано Петрову проповідь та її наслідки, зафіксовано подвійну синекдоху, одна з яких базується на заміні цілого назвою частини (**душа**), а інша – на основі вживання величини означеної замість неозначеної (**три тисячі**), пор.: *“Отож ті, хто прийняв його слово, охристілися. І пристало до них того дня душ тисяч зо три”* (Ог.) та *“Ті ж, що прийняли його слово, охристілись, і того дня до них пристало яких три тисячі душ”* (Хом.). В Об’явленні св. Івана Богослова (11: 13), у якому йдеться про скатування двох пророків і їхнє воскресіння, простежуємо тотожну стилістичну структуру строфи, але з іншою домінувальною лексемою – **людське ім’я**: *“...І в цім трусі загинуло сім тисяч людських імен, а решта обгорнена жахом була, – і вони віддали славу Богу Небесному!..”* (Об. 11: 13) (Ог.) та *“...І згнуло в землетрусі імен людських сім тисяч, а решта страхом пройнялася і віддала славу Богові небесному”* (Хом.) тощо.

Завдяки словам **серце** та **душа**, які в строфі вжито в однині та уточнено числівником **один**, виразнішою стає думка про те, що перші християни жили спільним життям (Дії 4: 32–37): *“А люди, що ввірували, мали серце одне й одну душу, і жоден із них не вважав що з маєтку свого за своє, але в них усе спільним було”* (Дії 4: 32) (Ог.) та *“Громада вірних мала одне серце й одну душу, і ні один не називав своїм щось з того, що кому належало, але все в них було спільне”* (Хом.). У контексті Соборного послання св. апостола Якова (5: 4–6) щодо належної та своєчасної плати робітникам зафіксовано відмінність у стилістичній побудові строфи. У перекладі І. Огієнка простежуємо синекдоху, що ґрунтується на основі вживання назви частини внутрішнього органу людини замість людської особи: *“Ви розкошували на землі й насолоджувались, серця свої вигодували, немовби на день заковення”* (Як. 5: 5). У тексті Біблії І. Огієнко подає уточнення сполученню слів *“серця свої”*, тобто самих себе, що сприяє правильному розумінню біблійного тексту. Подібну побудову речення маємо в перекладі П. Куліша, пор.: *“Розкошували ви на землі та буяли; повгодовували серця ваші, мов на день заковення”* [5]. У контексті І. Хоменка спостерігаємо іншу структуру строфи – пропущення прямого додатка **серця**, замість якого вжито зворотне дієслово **наситилися**: *“Ви на землі розкошували та жили у розпусті, наситилися досхочу за дня різанини”*. Загалом така граматична побудова речення не порушує загальної семантики біблійного контексту, а лише впливає на його стилістичне забарвлення.

У Діях святих апостолів (10: 34–43) щодо Петрової науки в Корнилія в перекладі І. Огієнка простежуємо заміну цілого поняття **особа** назвою передньої частини голови людини – **обличчям**: *“А Петро відкрив уста свої та й промовив: “Пізнаю я по правді, що “не дивиться Бог на обличчя”* (Дії 10: 34). Зазначимо, що в біблійному тексті І. Огієнко подає пояснення лексемі *“на обличчя”* – на особу. У перекладі П. Куліша спостерігаємо слово **лице** тотожне лексемі **обличчя**, що свідчить про дотримання певної перекладацької традиції: *“Відкривши ж Петр уста, рече: Поправді постерегаю, що не на лице дивиться Бог”* [5]. Натомість у співвідносному контексті І. Хоменка синекдоха відсутня, перекладач одразу використовує лексему **особа**, що не потребує додаткового тлумачення, пор.: *“Тоді Петро почав говорити, мовивши: “Я справді розумію, що Господь не дивиться на особу”*.

У контексті Другого послання св. апостола Івана (1–13) щодо перебування людини в науці Христовій у перекладі І. Огієнка простежуємо вживання сполучення

слів устами до уст: “Багато я мав написати до вас, але не схотів на папері й чорнилом. Та маю надію прийти до вас, і говорити **устами до уст**, щоб повна була ваша радість!” (2 Ів. 12). Такий вислів, з одного боку, указує на передачу певної інформації в усній формі, а з іншого – безпосередньо від людини до людини, у чому і наявні кількісні взаємовідношення. І. Хоменко у своєму перекладі вдається до відмінної синтаксичної конструкції, пор.: “*Чимало мав я до вас писати, та не хотів на папері й чорнилом, але надіюсь прийти до вас і усно з вами поговорити, щоб радість ваша була повна*”. Така лексична побудова строфи змінює стилістичне забарвлення контексту: з піднесено-урочистого до нейтрального.

Тотожність лексем **коліно** та **язик**, що вступають у квантитативні взаємовідношення, зафіксовано в контексті Послання св. апостола Павла до римлян (14: 1–13), у якому йдеться про те, що не слід осуджувати ближнього свого: “...Я живу, каже Господь, і **схилиться кожне коліно передо Мною, і визнає Бога кожен язик!**” (Рим. 14: 11) (Ог.) та “...Як живу я, – каже Господь, – **кожне коліно схилиться передо мною, і кожний язик визнає Бога**” (Хом.). В аналізованих контекстах спостерігаємо інверсивний порядок слів для виділення, з погляду перекладача, змістової значущості тих чи тих компонентів речення або для надання строфі особливого стилістичного забарвлення. У контексті Об’явлення св. Івана Богослова (2: 11), у якому подано послання до Смірнської Церкви, простежуємо тотожність лексеми **вуха**, що вжито замість множини: “**Хто має вухо, хай чує, що Дух промовляє Церквам...**” (Об. 2: 11) (Ог.) та “**Хто має ухо, нехай слухає, що Дух говорить Церквам...**” (Хом.). У перекладі І. Хоменка лексема **ухо** належить до розмовної лексики, що надає біблійній строфі ознак розмовного стилю.

У біблійних текстах у кількісні відношення вступають й інші групи слів: *назви одягу, частини рослин* тощо. Так, заміну однієї назви іншою на основі взаємовідношення частини до цілого простежуємо в контексті Євангелії від св. Матвія (5: 38–42), у якому подано настанову на те, що не слід протиставитися злому: “*А хто хоче тебе позивати й забрати **сорочку** твою, – віддай і **плаща** йому*” (Мт. 5: 40) (Ог.). У перекладі П. Куліша спостерігаємо лексичний набір одиниць подібний за своєю семантикою до Огієнкового: “*І хто схоче судитись із тобою і зняти з тебе **свиту**, віддай йому й **журанок***” [5]. Тоді як у перекладі І. Хоменка замість лексем **сорочка** та **свита** вжито іменник *одежа*: “*Хто хоче позиватися з тобою і взяти з тебе одягу, лиши йому і **плащ***” (Мт. 5: 40). Такий лексичний склад строфи, на нашу думку, є дещо незрозумілим для пересічного читача, бо лексема *одежа* у своєму лексичному значенні охоплює “сукупність предметів, виробів (із тканини, хутра, шкіри), якими покривають тіло” [2, с. 827].

У співвідносних контекстах Євангелії від св. Марка (4: 26–29), у притчі про зріст насіння, простежуємо тотожну заміну, що ґрунтується на вживанні однини замість множини та знаряддя праці замість виконавця дії: “*А коли **плід доспіє**, зараз він **посилає серпа**, бо настали жнива*” (Мр. 4: 29) (Ог.) та “*А коли **плід доспіє**, він зараз же з **серпом** **посилає**, бо жнива настали*” (Мр. 4: 29) (Хом.). Порівняємо також контекст із Соборного послання св. Апостола Якова (5: 12–18) щодо могутності гарячої молитви праведного, у якому лексема **плід** вступає у квантитативні взаємовідношення і лишається незмінною: “*І він знов помолився, – і дощу дало небо, а земля вродила свій **плід!***” (5: 18) (Ог.) та “*Потім він знову помолився, і небо дало дощ, а земля вродила **плід свій***” (Хом.) тощо.

У перекладах Біблії ХХ ст. зафіксовано також заміну, що базується на вживанні прикметника замість належного до нього іменника. Так, у контексті Дій святих апостолів (8: 9–25) щодо ворожбитя Симона спостерігаємо прикметники *найменший* та *найбільший* замість іменників *діти* та *дорослі*: “*Його слухали всі, – **від найменшого аж до найбільшого**, кажучи: “Він – сила Божя, що зветься велика!”* (Дії 8: 10) (Ог.) та “*За ним усі **від найменшого до найбільшого** слідом ходили, кажучи: “Цей чоловік – сила Божя, що її зветь великою”* (Хом.). Подібне простежуємо і в Посланні до євреїв (8: 1–13), у якому йдеться про Первосвященника, що засів на небесах, по

правиці престолу величності: “...Усі-бо вони будуть знати Мене **від малого та аж до великого з них**” (Євр. 8: 11) (Ог.) та “...Усі бо вони, **від найменшого й до найбільшого, будуть мене знати**” (Хом.) тощо. Переклади Біблії І. Огієнка лексично багатші, ніж тексти І. Хоменка.

Отже, переклади Біблії українською мовою сповнені таким видом тропа, як синекдоха, що надає лексемам ширшого значення, ніж звичайно. У текстах Святого Письма зафіксовано всі різновиди синекдохи, що сприяє більшій художній образності біблійних строф. З’ясовано, що у квантитативні взаємовідношення частіше вступають лексеми на позначення *частин тіла, людської постаті, назви одягу, частин рослини* тощо. Групи слів на позначення *частин тіла* переважно не зазнали змін. Відмінності, що спостерігалися, проявлялися в невідповідності числа: *рука ворогів* (Ог.) та *руки ворогів* (Хом.), що зменшувало стилістичні властивості синекдохи в біблійній строфі. Загалом переклад І. Огієнка відзначається більшою образністю й урізноманітненим лексичним складом (прикладом цього стають випадки, коли в перекладі І. Огієнка була наявна синекдоха, а в контексті І. Хоменка замість неї вживано лексеми, що не несли на собі особливого стилістичного навантаження (*обличчя* (Ог.) та *особа* (Хом.), *устами до уст* (Ог.) та *усно поговорити* (Хом.) тощо), ніж переклад І. Хоменка.

У подальших розвідках заплановано дослідити функціонування гіперболи в українських перекладах Біблії ХХ ст.

SUMMARY

SYNECDOCHE AS ONE OF THE MEANS OF THE TROPE IMAGERY FORMATION IN THE UKRAINIAN TEXTS OF THE HOLY BIBLE

I. M. Lobachova,
SHEE "Donbass State Pedagogical University",
19, G. Batiuk St., Slavyansk, Donetsk region, 84116, Ukraine,
E-mail: sbitneva.irina @ ukr.net

The functioning of synecdoche in the Ukrainian texts of the Holy Bible of the XXth century is investigated in the article. The lexical groups of nouns that more frequent come into quantitative replacement ratio in the Ukrainian translations of the Bible by I. Ohienko and I. Khomenko are determined. The identity and difference in the use of synecdoche in the correlative biblical contexts of the indicated authors are found out.

Keywords: the Holy Bible, synecdoche, trope imagery, quantitative replacement ratio.

РЕЗЮМЕ

СИНЕКДОХА КАК ОДНО ИЗ СРЕДСТВ СОЗДАНИЯ ТРОПЕИЧЕСКОЙ ОБРАЗНОСТИ В УКРАИНСКИХ ТЕКСТАХ БИБЛИИ

И.Н. Лобачёва,
ГВУЗ "Донбасский государственный педагогический университет",
ул. Г. Батюка, 19, г. Славянск, Донецкая область, 84116, Украина,
E-mail: sbitneva.irina@ukr.net

В статье исследовано функционирование синекдохи в украиноязычных текстах Библии ХХ ст. Выделены лексические группы существительных, которые чаще всего вступают в количественно-заменяемые отношения в украинских переводах Святого Писания И. Огиенко и И. Хоменко. Выяснены тождественность и отличие в употреблении синекдохи в соотносительных библийских контекстах указанных авторов.

Ключевые слова: Библия, синекдоха, тропеическая образность, количественно-заменяемые отношения.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біблія або книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / переклад проф. Івана Огієнка. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2003. – 1375 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2009. – 1736 с.

3. Домбровський В. Українська стилістика і ритміка. Українська поетика / Володимир Домбровський. – Дрогобич : Видавнича фірма “Відродження”, 2008. – 488 с.
4. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови : підручник / О. Д. Пономарів. – 3-тє вид., перероб. і доповн. – Тернопіль : навчальна книга. – Богдан, 2000. – 248 с.
5. Святе Письмо Старого і Нового Завіту мовою русько-українською / переклад П. О. Куліша, І. С. Левицького. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2003. – 255 с.
6. Святе Письмо Старого та Нового Завіту (повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами) / переклад Івана Хоменка. – К. : Українське Біблійне Товариство, 1994.

Надійшла до редакції 12 лютого 2014 р.